
Verslag van het 6e nationaal congres 'Hoger Onderwijs en Programmadiifferentiatie', gehouden aan de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg

Inleiding

Op 6 mei 1987 organiseerde de Contactgroep Research Wetenschappelijk Onderwijs (CRWO) en de Vereniging Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU) het 6e nationaal congres hoger onderwijs, dat als titel meekreeg 'Programmadiifferentiatie in het hoger onderwijs: vertrekpunt voor een marktorientatie?' Reden om tijdens het congres aan dit thema aandacht te besteden is het feit dat instellingen met name de laatste jaren bezig zijn met het organiseren van nieuwe studierichtingen, nieuwe varianten en een cursusaanbod met keuzevrijheid voor de studenten.

Het huidige beleid van de Minister is hier ook op gericht. In de HOAK-nota (1986) en de onlangs verschenen Toekomstschets (1987) wordt gepleit voor een gevarieerd en gedifferentieerd onderwijsbestel zowel naar doelgroep, functionaliteit, aard en inhoud, als naar duur en intensiteit. Instellingen dienen grotere vrijheden te krijgen om hun programma samen te stellen om aan bovengenoemde eisen te kunnen voldoen. Studenten dienen een grote mate van vrijheid te krijgen bij de keuze van het onderwijsaanbod.

Programmadiifferentiatie kan in dit verband worden beschouwd als een middel dat kan bijdragen tot die kwaliteitsverbetering van het hoger onderwijs. In deze kroniek wordt allereerst de boodschap van de verschillende inleiders weergegeven. In een afsluitende paragraaf wordt getracht het begrip 'kwaliteitsverbetering' een nadere inhoudelijke vulling te geven vanuit het thema dat op het congres centraal stond, en wel aan de hand van die aspecten die mogelijk een bijdrage kunnen le-

veren aan de kwaliteitsverbetering van het onderwijs.

Van de Schans, (VSNU), geeft aan, dat er altijd een oriëntatie op de arbeidsmarkt (landbouwonderwijs) en een zekere mate van programmadiifferentiatie (Mammoetwet) in het Nederlandse onderwijs is geweest. In de ruimoerige jaren '60 wordt er geijverd voor herstructurering van het W.O. en het H.B.O.; met name aan de Landbouwhogeschool en de Technische Universiteiten werd programmadiifferentiatie praktijkgericht doorgevoerd door middel van verbetering van de studiemogelijkheden.

Door de invoering van de twee-fasenstructuur is de programmadiifferentiatie in een stroomversnelling gekomen. De contouren van de tweede-fasen-opleidingen, zo stelt van der Schans, zijn voldoende duidelijk om te kunnen concluderen dat er een oriëntatie op de arbeidsmarkt tot stand komt.

Hij constateert verder een kloof tussen de politieke leer van de minister (vergroting van autonomie van de instellingen) en het praktisch handelen (bemoeizucht). Deze kloof kan worden gedicht door wetgeving in te voeren die instellingen in staat stelt een flexibele onderwijsdifferentiatie tot stand te brengen.

Besloten wordt met de opmerking dat onderwijsdifferentiatie naar aanleg, belangstelling en maatschappelijke behoefte nodig is om de achterstand in hoger opgeleiden in te halen, met name van studerende vrouwen, zodat de universiteiten in de ontwikkeling van de samenleving hun rol kunnen blijven vervullen.

Bleumink, (R.U. Groningen), spitste zijn redevoering toe op beleids- en beheersaspecten van de onderwijsinstellingen bij invoering van meer differentiatie. Hij noemt een aantal trends als gevolg van differentiatie in het hoger onderwijs, zoals:

- toename specialistische opleidingen;
- her- en bijscholing voor hoger opgeleiden;

Vervolgens schetst hij de onderwijsconceptie van de VSNU (januari 1986). Deze bestaat uit drie programmatypen die in de eerste fase gegeven kunnen worden:

- a. Het *specifieke programma*, landelijk gere-

geld dat de facto tot een civiel effect leidt. Dit programma wordt gekenmerkt door een gestructureerde en strakke leerprocedure en is monodisciplinair opgezet.

b. Het *generieke programma*, door de instellingen zelf in te vullen, bevat voor de studenten een grote keuzevrijheid.

c. *Cursusprogramma's* leiden tot een getuigschrift. Dit is een afgeleide uit de bestaande programma's en kan een kort wetenschappelijke opleiding genoemd worden.

Studies in de technische, landbouwkundige, medische en beta-richtingen hebben, volgens Bleumink een specifiek programmaprofiel. De belangstelling voor deze studierichtingen is de laatste jaren gegroeid.

Studierichtingen in de sociale sector worden geconfronteerd met dalende belangstelling en slechte beroepsperspectieven. Deze studierichtingen richten zich op een vrij smal segment van de arbeidsmarkt. Hier moet men zich meer gaan richten op het ontwikkelen van meer generieke studiepaden.

De Groningse rector magificus concludeert dat in tegenstelling tot de technische sector er in de sociale sector duidelijk behoefte is aan programmadiifferentiatie.

Stoelinga, (Noordelijke Hogeschool Leeuwarden), gaat in op de randvoorwaarden voor programmadiifferentiatie.

Na een lange periode van expansie (uitbreiding van de capaciteit) zal het H.O. zich moeten instellen op grote veranderingen. Als oorzaken worden genoemd de economische teruggang, de demografische ontwikkelingen (daling aantal studenten) en de werkloosheid in bepaalde sectoren. Deze factoren bepalen de ontwikkeling van het hoger onderwijs.

Wat de relatie onderwijs-arbeidsmarkt betreft zal er de komende jaren geen daling optreden van het aantal afgestudeerden. Wel zal het aantal arbeidsplaatsen verminderen. De werkloosheid zal op korte en middellange termijn nog groot blijven.

Deze omstandigheden moeten leiden tot veranderingen in het hoger onderwijs. Naast bestaande opleidingen, moet men korte programma's en afzonderlijke cursussen aanbieden. Er zullen verschuivingen moeten plaats vinden van opleidingen met een specifiek beroeps- of arbeidsmarktveld naar opleidingen die een bredere oriëntering hebben.

Stoelinga benadrukt dat de verbreding en

differentiatie van de eerste-fase-opleidingen naast de bestaande programma's dienen te functioneren. Hierbij wordt gedacht aan her-, bij- en nascholingscursussen, post-hoger-onderwijs, wederkerend onderwijs, en contract-onderwijs. Naast het bestaande stelsel van diploma's moeten dossierdiploma's en certificaten worden uitgereikt.

Deze veranderingen hebben onder meer gevolgen voor de interne organisatiestructuur van de instellingen. De vraag die Stoelinga zich stelt is, in hoeverre de instellingen voor H.O. bereid en in staat zijn om in betrekkelijk korte tijd een flexibele onderwijsorganisatie op te bouwen? Om tot deze flexibele onderwijsorganisatie te komen moeten professionals en het management van een instelling tot samenwerking komen. Het aanbod van onderwijs-elementen zal uitgebreid dienen te worden. Dit kan volgens Stoelinga door het invoeren van een modulair systeem.

Boeren, (VNO), verdedigt de opvatting dat programmadiifferentiatie niet bij voorbaat het vertrekpunt is voor een betere afstemming van het onderwijs op de behoeften van de arbeidsmarkt. Het onderwijsprogramma wordt daarvoor onvoldoende tegen het licht gehouden van ontwikkelingen in arbeidskwalificaties.

De vraag die gesteld wordt is, wie bepaalt de inhoud van de onderwijsprogramma's? Volgens Boeren bepaalt het onderwijs in principe de inhoud van het onderwijsprogramma. De minister bemoeit zich met de prijs en de structuur, niet met de inhoud. Ondernemingen en hun organisaties worden er wel bij betrokken, vooral in het beroepsonderwijs. Echter, het onderwijs bepaalt uiteindelijk de inhoud.

Vervolgens wordt de vraag gesteld of het juist is dat het onderwijs de inhoud, en daarmee de kwalificaties, bepaalt? Dit nu is, volgens Boeren, geen goede zaak, omdat arbeidskwalificaties worden bepaald door de eisen die de functies met zich mee brengen. Werknemers kwalificeren zich (tevens) in hun functie en hun functioneren. Het onderwijs produceert dus zelf geen kwalificaties, maar draagt kennis over, oefent vaardigheden en ontwikkelt attitudes die het studenten mogelijk maakt zich in hun werk te kwalificeren.

In dit licht bezien is programmadiifferentiatie niet bij voorbaat het startpunt voor een betere afstemming van het onderwijs op de behoeften van de arbeidsmarkt. Marktoriënta-

tie moet leiden tot het op de markt brengen van nieuwe programma's, tot het doorlichten van de bestaande met als gevolg: al dan niet differentiatie, aanpassen, of uit de markt nemen. Het onderwijs dient samen te werken met ondernemingen en arbeidsorganisaties. Zo kan er goed worden ingespeeld op de kwalificatievereisten die nodig zijn om te kunnen functioneren op de arbeidsmarkt.

Dersjant, (directoraat-generaal hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek), verwoordt het overheidsstandpunt. Hij gaat daartoe met name in op de macro- en meso-aansluiting van het hoger onderwijs op de arbeidsmarkt.

Hij geeft aan dat het aantal *werkzame* academici (250.000) in het jaar 2000 zal zijn verdubbeld, door de groei van het aantal werkzame academici, de opkomst van de tertiaire en kwartaire sector en de verdringing van de lager opgeleiden. De werkeloosheid onder de academici zal de komende jaren, echter nog blijven stijgen.

Op meso-nivo, zijn grote verschillen waar te nemen, wat betreft aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt. De werkeloosheid per studierichting verschilt nogal. In de sociale en alfa-wetenschappen treedt verzadiging op, terwijl bij de beta- en technische wetenschappen spanningen voorkomen (Philips haalt de technici uit het buitenland). Volgens Dersjant kan aan deze discrepantie wat worden gedaan door de doorstroming naar en de doelmatigheid van het hoger onderwijs te vergroten.

Een instrument daar toe is een goede voorlichting. Er zijn hiervoor twee aangrijpingspunten: het eerste ligt in het voortgezet onderwijs en wel op het tijdstip wanneer leerlingen een vakkenpakket kiezen ('Kies Exact') en het moment dat de studiekeuze voor het hoger onderwijs wordt bepaald. De voorlichting moet zich richten op keuzen die leiden tot een beter arbeidsmarktperspectief.

De laatste spreker, De Moor (K.U.B.), stelt onder meer de vraag of handhaving van het onderscheid tussen wetenschappelijk en hoger beroepsonderwijs nog wel gewenst is. Via een internationale vergelijking komt De Moor tot de conclusie dat het helemaal niet zo vanzelfsprekend is dat er in Nederland een onderscheid is tussen H.B.O. en W.O. Het verschil tussen H.B.O. en W.O. is niet anders dan als een structuurverschil aan te duiden.

Er moet gewerkt worden naar één stelsel van programmadiifferentiatie van een geïntegreerd H.B.O.-W.O. De Moor werkt dit verder concreet uit door het voorstel te doen een geïntegreerde propaedeuse in te stellen voor deze twee onderwijsvormen (horizontale integratie). Daarna zou de studie in drie hoofdtypen uiteen kunnen vallen: onderzoekersopleidingen, praktijkopleidingen en algemeen vormende opleidingen (vertikale differentiatie).

Programmadiifferentiatie kan volgens de HOAK-nota worden bewerkstelligd door een modulaire inrichting van het onderwijs. Bij dit systeem wordt van de veronderstelling uitgegaan dat studenten hun eigen programma kunnen samenstellen. De Moor twijfelt er aan of studenten dit kunnen. In Tilburg is gebleken dat na de invoering van een 'keuzecurriculum' er een duidelijke daling was van de studiemotivatie en de studievoortgang.

De Moor eindigt met de conclusie dat de overheid de invulling van de programmadiifferentiatie door de faculteiten zelf moet laten doen, omdat er nu eenmaal grote cultuurverschillen zijn tussen studierichtingen.

Reflectie

Kwaliteitsverbetering van het onderwijs, is één van de aspecten waarmee instellingen van hoger onderwijs zich heden ten dage bezig houden. Eén van de middelen om tot die kwaliteitsverbetering te komen lijkt programmadiifferentiatie

Gezien vanuit hetgeen aan de orde is gekomen tijdens het congres kunnen aan de hand van de aggregatieniveaus macro, meso en micro, mijns inziens de volgende aandachtspunten in overweging worden genomen:

Macro-niveau:

- het tot stand brengen van een tweesporig hoger onderwijs, zodat H.B.O. en W.O. nader tot elkaar worden gebracht;
- het integreren van de propaedeuse van het H.B.O. en het W.O. waarna in de eerste fase een keuze kan worden gemaakt uit een onderzoekers-, een praktijk- of een algemeen vormende opleiding (liberal arts programma);
- het komen tot een nauwere samenwerking tussen instellingen en ondernemingen, c.q.

arbeidsorganisaties om tesamen de inhoud van het onderwijsprogramma te bepalen.

Meso-niveau:

- het onderwijsprogramma van de alfa- en gamma-studierichtingen veranderen. Gedacht kan worden aan een breder onderwijsprogramma zodat studenten zich op een groter deel van de arbeidsmarkt kunnen richten;
- het komen tot een modulair onderwijssysteem;
- het invoeren van verschillende vormen van onderwijs: post-academisch, contract- en wederkerend onderwijs. Ook valt te denken aan her- om- en bijscholingscursussen.

Micro-niveau:

- het vervaardigen van een gevarieerd en gedifferentieerd onderwijsprogramma: afzonderlijke cursussen, korte programma's, specifieke en generieke programma's;
- naast bestaande diploma's ook deelcertificaten, en dossierdiploma's uitreiken;

Terugkerend naar het thema van het congres ('Programmadiifferentiatie in het hoger onderwijs: vertrekpunt naar een marktorientatie?') stel ik vast dat de inleiders, vanuit hun verschillende achtergronden, op een aantal interessante wijzen hebben getracht een verband te leggen tussen arbeidsmarkt en onderwijs. De overheid meent dat de doelmatigheid van het onderwijs moet worden verhoogd, het bedrijfsleven vindt dat zij samen met de instellingen de inhoud van het onderwijsprogramma

moet bepalen en het onderwijs is van mening dat onderwijsprogramma's beter op de arbeidsmarkt afgestemd dienen te worden.

Echter, er dient gewaakt te worden voor al te naïeve opvattingen als die waarbij alleen door middel van samenwerkingspatronen tussen onderwijs en bedrijven, en door middel van modulaire systemen en alternatieve brede routes de zaligheid van de kwaliteitsverbetering wordt bereikt. Wat is het criterium voor kwaliteit? Een betere afzet op de arbeidsmarkt? Betere probleemplossers? Dienen naast arbeidsmarktperspectieven, dat op zich een heel relevant criterium is, ook andere criteria een rol te spelen, als bijdragen tot cultuurvernieuwing en -kritiek en wetenschappelijke ontplooiing. Het voorstel voor een driestromenland dat De Moor presenteerde schetst drie dominante concepten op hoger onderwijs met daarbij behorende kwalificaties die van betekenis zijn voor verschillende doelgroepen (zowel studenten als arbeidsmarkten). Daarbij behoren ook verschillende typen programma's. Of modules en modulensystemen de panacee van het Hoger Onderwijs worden valt te betwijfelen. De eerste empirische gegevens uit Tilburg m.b.t. studiemotivatie en -voortgang dwingen tot nuchterheid. Wellicht moeten studenten tijdens een volgende gelegenheid de kans worden geboden de gedifferentieerde modulensystemen te evalueren.

P. Weusthof

(Universiteit Twente, Enschede)